

Toda, kakor rečeno, ta reč ne spada v lepo slovstvo — zato križ čez njo in nobene besede več!

Ne maram, da bi bilo moje pero v kvar lepemu slovstvu in da bi si steklo bridki očitek, da je sokrivo krize slovenske knjige.

Tudi o tej krizi bi lahko še katero rekel, da ne bo poglavje prekratko. Ali pa naj se morebiti dá polovica krize k prejšnjemu poglavju, polovica pa naj ostane tukaj — to prepuščam preudarku slavnega uredništva. —

Kriza slovenske knjige, če se jo bolj natanko premisli, prav za prav ni kriza slovenske knjige, ampak je le kriza slovenskih knjigovezov.

Zdi se mi, da literature ni manj, kakor je je bilo prej.

Pišejo literaturo gospodje, gospe, gospodične in otroci in jo pišejo z obema rokama in toliko, da jih kritiki komaj dohajajo, pa je samih kritikov pet in sedemdeset.

Ne čita se tudi ne manj, nego se je čitalo prej. Rajši narobe!

Le da so poprej pisali in čitali knjige, ki so pri njih imeli opravka in zasluzka knjigovezi, sedaj pa pišejo in čitajo novine. To je tisto!

Knjig imamo resnično manj. Zato pa imamo več novin in so novine štirikrat tolikšne, kakor so bile prej. Novine bere vsak. Kdor pa bere novine, ima branja dovolj in ne more povrhu brati še knjig. N, pr. so bile velikonočne novine tolikšne, da sem si izprosil teden dni dopusta.

da sem jih mogel s pridom prečitati, in še mi ni ostalo časa, da bi sproti čital novih novin. In ni moči prezreti nikakor ne, da človek ne živi samo od branja in zaradi branja. Ampak stoji že v katekizmu, da ljubi Bog človeka ni ustvaril zato, da služi knjigi, nego je ustvaril knjigo, da služi človeku, kolikor je namreč knjiga človeku potrebna.

In se v novinah dobi za tri dinarje več branja nego v knjigi za sto dinarjev in še so slike povrhu in nagrade in ženitne ponudbe, kjer te išče sreča.

Človek nima toliko rok in toliko v žepu, da bi lahko hkratu čital novine in knjige. To sploh ne gre.

Vse, kar so prej pisale knjige, sedaj pišejo novine in še dosti več. Celo drame pišejo in zdravstvo in francoske slovnice in razlage k stanovanjskemu zakonu in sploh tudi čisto pametne in učene stvari.

Zato mislim, da literatura nima krize. Le obliko je izpremenila in papir je postal drugačen in v kompanijo je stopila z novinami. Oziroma je stopila v njih službo.

In če bodo novine še večje, bo tudi literatura še večja in bo od ugodnih vetrov gnana ponosno iadrala pod črto in v prilogah. —

Na to-le od ugodnih vetrov sem se spomnil, ker je rekel zdravnik, da so vetrovi velevažna reč in da so vetrovi jamstvo in podlaga za dobrobit mojega telesa in duha.

Naši rojaki onstran Atlantika. Koliko Slovencev je v Ameriki in kako žive.

V Severni Ameriki živi okoli 240.000 Slovencev. Uradna statistika jih navaja sicer samo 210.000, ker na se še vedno mnogi Slovenci štejejo med Avstrijce, cenijo poznavalci ameriških razmer število ameriških Slovencev nad 240.000.

Ne ve se natančno, kdaj so prišli prvi Slovenci v Ameriko. Izredno zanimivo je mnenje J. Zavrtnika, pisatelja knjige »Ameriški Slovenci« (izdana leta 1925, v Chicagu), ki razpravlja v njej, da so prišli prvi Slovenci v Ameriko že v prvi polovici 18. stoletja, kot protestantovski pribežniki v družbi s solnograškimi izgnanci. Vendar pa o tem ni natančnejših podatkov. Med

prvimi Slovenci, ki so se naselili v Združenih državah, je bil misijonar Friderik Baraga ki je prišel tja leta 1830. Njemu so sledili kmalu drugi slovenski duhovniki. Odšlo pa je v Ameriko ne dolgo potem tudi dosti slovenskih rokodelcev, kmetov in delavcev. Priseljevanje v Ameriko je prav posebno pospešila vest, da so v Kaliforniji našli zlata rudišča. Prvi slovenski naseljenec v Chicagu je bil Josip Gorše iz Semiča. V Ameriko je prišel leta 1847. Leta 1850, je dospel tja drugi Slovenec Miha Tomec. Ena naistarejših slovenskih naselbin je farmerska naselbina Brookway v Minnesoti. Prvi Slovenci so se naselili tam leta 1866.

Naselbino je ustanovil misionar Franc Pirc. Vsekakor pa so se pričeli Slovenci naseljevati v Ameriki že pred civilno vojno, katere se je tudi že nekaj Slovencev udeležilo. Od leta 1895. pa so se jeli naši ljudje naseljevati nepretrgoma vse do zadnjega časa.

Življenje prvih slovenskih naseljenecv je bilo težko in burno. Že potovanje samo je bilo združeno z velikim naporom in nevarnostmi. Vozili so se na jadrenicah. Vožnja na moriu je trajala 60 do 90 dni. Slovenski iskanci zlata so izpirali že leta 1852. zlato v Coloradu, kjer so veliko pretrpeli. Hoditi so morali po divjih pustinih, koder ni vodila nobena cesta, ne steza. Živež so morali nositi s seboj, prav tako vse orodje za kopanje in izpiranje. Iz Colorada so šli iskat sreče v državo Utah, iz te v Montano. Nekateri so imeli srečo, večina pa je pustila iskanje zlata in se poprijela poljedelstva. Zanimivo je bilo življenje prvega Slovenca v Montani — Jurija Štaudoharia, ki je prišel tja že pred civilno vojno (državljanska vojna med severnimi in južnimi državami). Naselil se je najprvo v Minnesoti. Odkar pa je zaslovela Montana kot dežela zlata, je šel tudi on tja z neštetimi drugimi skitalci po zlate gradove. Štaudohar se je preživljal na potovanju kot voznik. Našel je divje kraje, ki jih je prehodil od začetka do konca. Imel je srečo. V visokih hribih je odkril zlato (tam, kjer je danes mesto Butte, središče velikih bakrenih rudnikov). Tovariš mu je bil William Clark — poznejši senator, kralj bakra in težak milijonar. Skupaj sta iskala zlato in si delila lepe dobičke. Ko se je Štaudohar naveličal rudarstva, je prodal svoj delež rudonosne zemlje Clarku in odšel proti zapadu. Lotil se je farmarstva. Dobil je v posest več tisoč akrov (2 akra je 1 hektar!) zemlje in redil več tisoč glav goveje živine. Na stara leta je prodal svojo farmo in se kot bogataš naselil v Dilonu. Tu je kupčeval z zemljišči in hišami. Umril je leta 1915. v starosti 85 let.

Seveda, vsakdo ni bil tako srečen! Marsikateri Slovenec je žalostno končal v tistih divjih krajih. Razmere v Ameriki so bile takrat dokaj razdrapano in za naše pojme uprav divje. V letih prvih slovenskih naseljenecv je pustošila kraje brezobzirna vojna z Angleži, pozneje je izbruhnila strašna

državljanska vojna, ki so jo izzvale južne države, ker se niso hotele odreči sužnjedrstvu. Vojna furija je zagospodarila po Ameriki in domala uničila blagostanje te obljubljene dežele. Tudi večni upori posameznih indianskih rodov so razmere še bolj razdrapali. Indijanci so namreč z vso silo hoteli preprečiti naseljevanje belokožcev proti zapadu. Sledila je še vojna s Španijo in Združenih držav se je lotevala resna gospodarska kriza. Med delavci je zavladala brezposelnost in siromašni sloji so nepopisno trpeli. Tudi večina slovenskih naseljenecv je bila v tisti dobi hudo prizadeta. Neki dopisnik je poročal leta 1855. v Bleiweissove »Novice« takole: »Amerika ni več tista obljubljena dežela, kamor so se Evropanci nekdanj preseljevali in v kratkem obogateli, da se sedaj kesajo kolikor imajo las na glavi, da so sem prišli. Draginja je neznosna. Par volov velja 150 do 200 dolarjev (dolar je vreden 2 gld. 8 kr.), krava 40 do 60 in konj 100 do 300 dolarjev. Dokler človek nima tu svoje lastnine, ni življenje nič prijetno. Amerikanci dobro vedo, da se večji del le taki priseljujejo sem, ki so brez denarja, zato tuica nič ne obratujejo«. In dalje opisuje razmere v Ameriki: »Amerikanska mesta in hiše so skoraj vse po enem kopitu; ako si vjdel eno, si videl vse. V mestih so hiše zidane iz opeke, po deželi pa so lesene. Ceste so grozno slabe. Ne rečem preveč, ako pravim, da je pri nas vsak kolovoz boljši. Prekucniti se na takih potih je nekaj prav navadnega. Čeravno živiš v velikem mestu, in živiš ravno tako gosposko kakor v velikih mestih Evrope, so ulice tako grde, da je joj; — na vsakih deset korakov ti prileti kak prasec pod noge, da se mu moraš ogniti. Da pa ulice ne morejo biti snažne, si je lahko misliti, ako veš, da iz hiš mečejo vse na cesto: ostanke jedil, crknjene mačke itd...«

Toda Amerika se je kmalu rešila gospodarske krize in pričela se je neverjetno hitro razvijati. Industrija se je pričela širiti po vseh državah, rudarstvo je zavzemalo vedno večji razmah. Tudi delavstvu se je obrnilo na bolje. Brezposelnost je pojenjala in Slovence so radi sprejemali v delo, ker so bili pridni in vztrajni.

V začetku je največ Slovencev prihajalo v Chicago, Minnesoto, Michigar

in v zapadne države. Pozneje pa so se razkropili po vsej prostrani Severni Ameriki.

Prvi naseljencev v Minnesoti je bil, kakor sem že omenil, Friderik Baraga, ki je misijoniral med Indijanci, ki so ravno v tisti dobi bojevali hude boje z belopoltniki. Slovenski duhovniki so imeli med njimi zelo velik ugled. Posebno veliko se še sedaj govori o misijonarju Fran Pircu, ki je deloval med Indijanci rodu Ochipewa in Sioux. Učil jih je tudi v poljedelstvu in živinoreji in Indijanci so mu dali ime »Ganino dec« (Dobro srce). Hudi boji med Indijanci in belopoltniki so se bili posebno leta 1862. v tistih krajih. Tisto leto so Indijanci nad 1000 belokožcev skalpirali. Kazenska ekspedicija ameriške milice pa je tudi bila kruta. Ko so bili Indijanci premagani, so jih 303 obsodili na smrt in 38 tudi takoi obesili. Franc Pirc je mnogokrat posredoval v tistih krvavih letih med obema stranakama — in je s svojim govorom tako vplival na bojujoče se indijanske rodove, da so končno prišli glavarji v Crow Wing ter sklenili mir.

Kako naletiš tudi v najbolji divjih krajih na Slovenca, nam priča tale dogodek, ki ga je doživel leta 1906. Slovenec Valentin Stalik. Potoval je z vozom v okrožju Skalnatega gorovja (Rocky Mountains). V samoti, ob cesti je stala majhna kovačnica, h kateri je zapeljal svoj voz, da ga kovač popravi. Kovaču se ni posebno mudilo in je zato Stalik nejevoljen delal svojemu tovarišu:

— Naj me takoi vrag vzame, če jaz tega ne bi v pol ure naredil, kar ta počasne že celo popoldne dela!

Kovač ga je debelo pogledal, pljunil čik v ogenj in mu zabrusil:

— Pa ti delaj, če hočeš! Saj moje delo prav lahko dobiš!

To je bilo razočaranja in rokovanja! Počasi so se Slovenci Amerike privadili, se vživeli v tamkajšnje razmere in prihajali so vedno novi naseljenci. Prvi, ki niso poznali razmer, ne jezika nove domovine, so se z velikimi težavami prerili skozi življenje. Poznejšim je bilo lažje se vživeti v nov položaj. Zatekli so se k znancem, ki so že poznali razmere in ti so jih z nasveti in tudi z denarjem podorli.

Mnogi Slovenci v Ameriki so bogataši, imajo svoje domove, avtomobile, trgovine, tovarne. Največ pa jih seveda

trpi v industrijah. Služijo si svoj kruh v tovarnah pri plavžih — naitežje delo pa opravljajo delavci v rudnikih. Premnog Slovenec je bil že zasut, razstreljen, zadušen v črnih lamah, ki pijo kri in mozeg. Katastrofalne nesreče so v Ameriki na dnevnem redu. Samo v železni industriji je povprečno vsako leto ubitih 2200 oseb! V rudnikih so pa nesreče še bolj strašne — pogostokrat se je zgodilo, da je pri eni sami nesreči izgubilo par sto ljudi življenje. Največ Slovencev je zaposlenih v premogovnikih in kovinskih rudnikih. Samo v Minnesoti koplje bogastvo ieklarskemu trustu več tisoč slovenskih rudarjev. Drugi v vrsti so bakreni rudniki v Michiganu, v Montani in drugih zapadnih državah. Precej tisoč naših rudarjev je zaposlenih v coloradskih rudnikih, nadalje v rudnikih države Utah, California itd.

Število Slovencev, ki so se ponesrečili v rudnikih, je ogromno. Naj navedem samo par primerov: Leta 1907. je nastala v premogovniku v Primeru (Colorado) eksplozija, ki je zahtevala 22 žrtev — med njimi 8 Slovencev. Leta 1910 je istotam eksplodiral rov, v katerem je bilo ubitih 76 rudarjev — med njimi 35 Slovencev. Samo v Coloradu je našteja statistika v letu 1902. trinajst ubitih rudarjev, 1904. devetnajst, 1906. devetnajst, 1907. sedemindvajset, 1909. devet, 1910. šestindemdeset (31. 1.), 8. 10. 1910 šestinpetdeset, 8. 11. 1910 devetinšestdeset, 1911 dvanajst, 1912 dvanajst, 1917 stodvajset, 1922 sedemnajst! To so grozne številke samo iz ene države!

Slovenski delavci so po večini organizirani v lastnih podpornih ednotah in v splošnih ameriških strokovnih organizacijah. Tudi Slovenci se udeležujejo stavk, ki so v Ameriki na dnevnem redu. Stavke trajajo tam dolgo časa in se bije neizprosno boj med delavstvom in trusti. Tako je n. pr. trajala stavka antracitnih premogarjev od 1. septembra 1925 do 12. februaria 1926. Stavkalo je 158.000 rudarjev v vzhodni Pennsylvaniji. Stavke se v nekaterih revirih zelo strogo izvajajo in Slovenci navadno niso stavkokazi. Oblasti ravnajo s stavkarji zelo surovo. Tako je bil n. pr. v Claridžu ustreljen stavkar Slovenec Jakob Patlar. Lastniki rovov si namreč najamejo oborožene šerife in pobojnike, ki naj bi s silo privedli stavkarje na delo. Tako so v

Thomasu (Zapadna Virginia) leta 1922. ti aretirali 98 stavkujočih rudarjev in osem žensk. Vse so zaprli v ograjo iz žice in jih stražili, dokler ni dospel vlak. Pri vlakcu ni bilo dosti voz. Prišli so star lešen voz. V niem ie bilo prostora le za 46 oseb. naložili pa so jih 86. Nekako 8 mili od Thomasa se je zgodila strašna nesreča. Os starega voza se je vnela in voz se ie razsul. 45 jih je bilo težko ranielih. a Slovenec Komac ie bil na mestu mrtev.

Tako žive naši naselenci: malo jih je, ki so res našli zlato v obljubljeni deželi. Trudijo se v potu svojega ob-

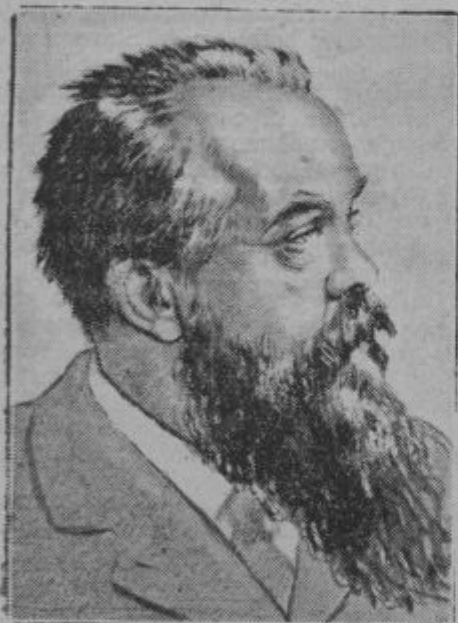
raza za dolarje, o katerih imamo mi tako lepe pojme.

Casopisje njihovo, organizacije, slovenski domovi, književne matice pa nam pričajo, da Slovenci v Ameriki ne drže križem rok nad slovensko kulturo. Nastajajo pesniki in pisatelji, igralci in pevci. Najdemo jih v vseh poklicih. Imamo slovenske advokate, zdravnike, inženjerje, profesorje, učitelje itd.

Viri: Jože Zavrtnik: Ameriški Slovenci. — Proletarec, letnik 1912, 1926, 1927. — Amerikanski družinski koledar, letnik 1925, 1926, 1927.

Aškerčevi verzi na Solčavske planine.

Priobčil A. Mikuš.

Da otmemo pozabi pokojnega A. Aškerca stihe, ki jih je zapisal l. 1893. v spominsko knjigo »Savinjske podružnice« Slov. plan. društva v Solčavskih planinah, naj jih priobčimo njemu v posmrtni spomin, nam pa v še boljše poznanje njegovega duha.

I.

V Solčavi, 14. septembra.

Res, predivna Solčava si našal
Domovina s teboj se ponaša.

II.

Kar biserov šteješ jih v kroni, o Slava,
najlepših ti eden je naša Solčava!
Kot gore skalne tvoje trdno stoj,
nikogar mi nikoli se ne boj,
slovenski narod moj!

III.

Bog vas živi, slovenske planine!
Slava vaša nikoli ne mine.

IV.

Na Okrešlju, 14. septembra.
Bog te ohrani,
slovenska Solčava!
Nikdar ne mine
na svetu ti slava.

V.

✓ Ljubnem, 15. septembra.

Veličastnost slovenskih dolin in planin
občudovat prihaja ljudi iz tujin,
domačin' pa često ne znamo,
kaj je vreden naš dom, kaj imamo . . .

VI.

V Lučah, 15. septembra.

Raj to tvoj je, slovenska očina,
po katerem šumi ti Savina.*

VII.

Čeprav se svet suče —
nemško pa nikdar ne bodo Luče.

* Aškerc je tako, 'sal to vočo.